

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAȘI
FACULTATEA DE LITERE**

**MĂRCI - INDICI AI EMOȚIILOR ȘI ATITUDINILOR
ÎN LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ ACTUALĂ**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Doctorand: **Elena Otilia Mihai Pintilii**

Coordonator științific: **Prof. univ. dr. Luminița Cărăușu**

IAȘI, 2017

ANUNȚ

La data de 30.09.2017, ora 12:00, în seminarul „Alexandru Dima”, Doamna ELENA OTILIA MIHAI PINTILII va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul „Mărci – indici ai emoțiilor și atitudinilor în limba română vorbită actuală”, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte

Prof. univ. dr. Lăcrămioara Petrescu

Conducător științific

Prof. univ. dr. Luminița Cărăușu

Referenți

Prof. univ. dr. Sanda Maria Ardeleanu

Prof. univ. dr. Dan Stoica

Conf. univ. dr. Daiana Cuibus

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere.

CUPRINS

Introducere	3
Stadiul actual al cercetării. Oportunitatea alegerii temei de cercetare	3
Obiectivele, ipotezele și metodologia lucrării	11
Materialul de analiză	14
1. Discurs vs. text. Analiza discursului	14
1.1. Repere în analiza discursului	14
1.1.1. Diverse accepțiuni ale noțiunii de discurs	14
1.1.2. Despre chestiunea contextului	20
1.2. Discurs vs. text. Standarde de textualitate	22
1.2.1. "Obiectul de studiu" <i>text</i>	26
1.3. Discursul din perspectiva teoriei relevanței	28
1.4. Tipologizare a discursului	35
1.5. Dimensiuni ale discursului	39
1.5.1. Enunțarea	39
1.5.2. Modalizarea	44
1.5.3. Argumentarea	54
1.5.3.1. Convingere vs. persuasiune	62
2. Mărcile verbale privite ca semne - indici ai emoțiilor și atitudinilor. Mărcile pragmatice. Mărcile argumentării. Mărci - indici de relevanță	71
2.1. Expresie și receptare a emoțiilor	71
2.2. Expresie și receptare a atitudinilor	77
2.3. Considerații generale despre mărci	81
2.3.1. Diverse accepțiuni ale conceptului de marcă	88
2.4. Mărcile verbale	96
2.4.1. Mărcile pragmatice	103
2.4.1.2. Mărcile discursive – subtip al mărcilor pragmatice	132
2.4.1.3. Interjecțiile, subtip al mărcilor pragmatice - indici ai emoțiilor și atitudinilor	136
2.4.2. Mărcile argumentării	145
2.4.2.1. Conceptul de marcă argumentativă	147
2.4.2.2. Operatori și conectori argumentativi	151
2.5. Mărci – indici de relevanță	161
3. Paraverbalul în conversație. Mărcile paraverbale - indici ai emoțiilor și atitudinilor. Mărcile paraverbale ale intonației. Mărcile paraverbale ale accentului. Mărcile paraverbale ale pauzei. Mărcile paralingvistice	180
3.1. Mărcile paraverbale - indici ai emoțiilor și atitudinilor	180
3.2. Elemente constitutive ale paraverbalului	190
3.2.1. Mărcile paraverbale ale intonației	190
3.2.2. Mărcile paraverbale ale accentului	199
3.2.3. Mărcile paraverbale ale pauzei	201
3.3. Mărci paraverbale vs. mărci paralingvistice	203
4. Nonverbalul în conversație. Mărcile nonverbale - indici ai emoțiilor și atitudinilor	211
4.1. Elemente constitutive ale nonverbalului	211
4.1.1. Indicatori ai limbajului nonverbal	213
4.1.2. Expresiile faciale - indici ai emoțiilor și atitudinilor	221
4.1.3. Gesturile - indici ai emoțiilor și atitudinilor	229
Concluzii generale	236
Bibliografia generală a lucrării	239
Izvoare	239
Dicționare	239
Bibliografie	240
Bibliografie online	249

Titlul tezei

Titlul tezei, *Mărci - indici ai emoțiilor și atitudinilor în limba română vorbită actuală* - reflectă chintesența demersului științific întreprins, aceea de a investiga acele semne¹ (mărci verbale, parverbale și nonverbale) cu rol în orientarea sensului către latura subiectivă a secvențelor lingvistice actualizate în acte de comunicare. Fiecare mesaj reprezintă manifestări comportamentale ale unei stări mentale. Avem, deci, în vedere identificarea cuvintelor/expresiilor și a formelor gramaticale explicit prezente în discurs, a elementelor paraverbale și a celor nonverbale, care trădează anumite emoții și atitudini ale interlocutorilor. Vorbim despre mărci (elemente direct perceptibile și identificabile) și despre valoarea lor pragmatică și argumentativă. Titlul pentru care am optat anticipează caracterul interdisciplinar al cercetării.

Introducere

Asumarea acestui proiect de cercetare, ale cărui dimensiuni au fost concentrate în titlul tezei, presupune o privire critică asupra acelor posibile semne (verbale, paraverbale și nonverbale) care ne spun că există o anumită intenție a locutorului și că ea poate fi decodată, dar și cum poate fi interpretată. Spunem „privire critică” pentru că nu vom desfășura o simplă trecere în revistă, ci vom adăuga analiza pe care am simțit că trebuie să o facem și vom încerca deopotrivă să trasăm zona de concurență a acestor teorii, în vederea creionării unui loc comun al instrumentelor de lucru valabile în sfera pragmaticei lingvistice, așezată ea însăși în orizontul pragmaticei comunicării.

Construcția pe care o supunem atenției are și o componentă practică, aceea pe care o regăsim în exemplele pe care am ales să le utilizăm în analiza noastră. Exemplele nu epuizează corpusurile de limbă română vorbită asupra cărora se dirijează interesul nostru, dar sunt elocvente pentru tipurile de mărci pe care le va reține prezentul studiu.

Am decis să extindem domeniul cercetării noastre și asupra elementelor de paraverbal și nonverbal, deoarece contextul experiențelor perceptive în care protagoniștii unui act de comunicare se găsesc angajați presupune o modificare a atitudinii mentale și, implicit a comunicării, suscitând manifestarea unor afecte - emoții și atitudini - a căror justă decodare este menită să întregască semnificațiile conținuturilor vehiculate. Limbajul nu condiționează doar exprimarea și transmiterea unor informații, ci reflectă emoții și atitudini, acest caracter emoțional vizând însăși sensibilitatea (Parret 1986: 155). Emoția în sine devine astfel o marcă, un *operator de forță* (Parret 1986: 159) care modifică toate conținuturile. Această idee își găsește pandantul la Roman Jakobson, în funcția expresivă care este centrată pe enunțiator și „tinde să producă o impresie a unei anumite emoții, fie adevărată sau falsă” (Jakobson 1966: 354), fiind, în același timp, „o expresie directă a atitudinii vorbitorului despre ceea ce vorbește” (Jakobson 1966: 354).

Poate că adevăratele emoții nu sunt niciodată exprimate, poate că sunt exprimate doar parțial, însă ceea ce un locutor lasă să transpară din enunțurile sale sunt măcar acele emoții care servesc intențiilor sale comunicative. Sunt urmele sau semnăturile pe care enunțiatorul le imprimă discursului său și pe care le

¹ Orice poate să fie semn cu condiția să fie dat ca atare (după cum știm de la Peirce).

învetește cu o notă emoțională. Și asta, doar la nivel lingvistic, însă discursul e un eveniment mult mai complex, care implică o conlucrare a elementelor verbale cu cele paraverbale și cu cele nonverbale, unde paraverbalul este modul de rostire a verbalului, iar nonverbalul, pentru a fi înțeles, este tradus în verbal în momentul receptării (traducere făcută involuntar, dar instantaneu, asemenea inferențelor comunicaționale despre care ne vorbește, între alții, și Dan Sperber (Sperber 1995).

Introducerea unor elemente noi (paraverbale sau nonverbale) în exercițiile de simulare duce la emergența unui nou mesaj, susceptibil a fi receptat printr-o lecțiune adecvată a noii mărci, din a cărei utilizare derivă această nouă relevanță semantică. Discursul nu presupune doar combinarea unor forme, ci structurarea de noi și noi conținuturi. Interlocutorul poate ajunge la o interpretare satisfăcătoare a mesajelor vehiculate, dacă reușește să recupereze acele conținuturi pe care enunțiatorul a intenționat să le transmită.

Materialul de analiză

Materialul de analiză folosit la întocmirea prezentei lucrări este constituit dintr-un număr de cinci corpusuri de limbă română vorbită, publicate în România începând cu anul 2002, pe care le enumerăm mai jos:

CORV 2002: Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită* (CORV). Eșantioane, Editura Oscar Print, București, 2002.

IVLRA 2002: Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română vorbită actuală: corpus (selectiv): schiță de tipologie*, Editura Universității din București, București, 2002.

CLRVA 2005: Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005.

ROVA 2011: (coord.) Laurenția Dascălu Jinga, *Româna vorbită actuală (ROVA): corpus și studii*, Editura Academiei Române, București, 2011.

CLRVAN 2013: Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.

Capitolul 1 - Discurs vs. text. Analiza discursului.

Acest prim capitol tratează teorii-cheie și reunește autori-reper din domeniul științelor discursului, al pragmaticii lingvistice și al argumentării, având rolul de a trasa coordonatele demersului științific interdisciplinar. Evidențiem aspecte prin care discursul ni se dezvăluie ca activitate complexă, marcată de intenția locutorului de a-l influența pe interlocutor și ca spațiu al intersubiectivității, abordând totodată și poziția specifică a discursului oral-dialogat. Capitolul se fundamentează pe ideea că discursul reprezintă „un eveniment, un moment al practicii discursive, adică limbajul pus în acțiune: orice enunțare presupune un locutor și un auditor, și, la primul, intenția de a-l influența pe celălalt într-un mod oarecare” (Benveniste, 2001 I: 242). Discursul oral-dialogat este „o construcție intersubiectivă a participanților la interacțiunea verbală” care îndeplinesc alternativ „rolul de vorbitor/locutor, respectiv de ascultător/alocutor”. Locutorii își adaptează discursul la alocutor și „se orientează spre acesta, prin contextualizări și recontextualizări succesive în funcție de reacția acestuia: aduc informații, le completează, fac corecții și autocorecții, confirmă/infirmă, acceptă/resping etc”. Alocutorii „oferă feedback

locutorului curent, participă activ, procesând informația primită pentru a se angaja în interacțiune în mod relevant” (GALR 2008: 825).

Valențele diferite asociate noțiunii de discurs au îngreunat circumscrierea acestei noțiuni, însă, cu toate acestea, Elena Dragoș optează pentru o definiție a discursului cu rol conciliant în ceea ce privește direcțiile de cercetare, care abordează discursul fie ca pe o activitate lingvistică individuală, fie ca pe o activitate lingvistică socială – „discursul este manifestarea caracterului pragmatic al comunicării, [...]el este, în fond, comunicare în anumite condiții de producere sau e parole plus condiții de producere, dezvoltându-se în resorturile sale intime caracterul acțional al vorbirii” (Dragoș 2000: 54). Aderăm la această poziție, manifestând totuși și noi rezerva pe care o declară Dan S. Stoica și care „este legată de posibilitatea pe care o deschide această definiție de a înțelege că discurs și comunicare ar fi două concepte total coextensive, ceea ce ar fi greșit” (Stoica 2015: 56).

Contextul are un rol major în dinamica unui discurs, fiind determinant pentru interpretarea și descifrarea semnificațiilor vehiculate în plan discursiv, pentru identificarea sensului cel mai apropiat de cel intenționat de locutor, chiar în spatele unor sensuri aparente. Considerăm că se dovedește utilă precizarea că, în acord cu modelul pragmatist, interpretarea „este o reconstrucție a sensului, funcție de anumite prealabile (autor, intențiile lui, fundalul social și cultural) sau de datele actuale (textul în sine, influențe exterioare, interesele interpretului, norme, valori și așteptări ale comunității din care face parte acesta)” (Bejan 2004: 38). Pe lângă teoriile referitoare la discurs, am făcut apel și la modelul coșerian, plecând de la ideea că „semnificația unui cuvânt este echivalată aici cu suma diferitelor contexte în care se produce, altfel spus cu distribuția sa lingvistică” (Coșeriu/Geckler 2016: 65), or, ceea ce ne propunem prin acest demers este să evidențiem rolul mărcilor, ca indici ai emoțiilor și atitudinilor, în diverse contexte în care acestea apar.

În această optică, și modalizarea apare ca o manifestare esențială prin care locutorul se înscrie în enunț. Modalizarea reprezintă o „categorie enunțiativă”, ce presupune „asumarea critică de către enunțiator a propriului enunț, atitudinea pe care subiectul vorbitor o adoptă față de propriile sale producții verbale”, implicând totodată „explicitarea relațiilor intersubiective” și „gradul de adeziune al locutorului la propriul enunț” (Gherasim 1997: 40-41). Spectrul cercetării noastre avansează spre problematica modalităților și a mărcilor, care rezidă în studiul expresiei emoțiilor și atitudinilor subiectului vorbitor.

Aceste repere de ordin teoretic reprezintă soclul constructului propus de noi și dezvoltat în celelalte capitole ale lucrării de față.

Capitolul 2 - Mărcile verbale privite ca semne - indici ai emoțiilor și atitudinilor. Mărcile pragmatice. Mărcile argumentării. Mărci - indici de relevanță

Noile tendințe de cercetare au determinat o orientare a pragmaticii lingvistice spre acele elemente de limbă a căror funcție este observabilă în cadrul actului conversațional, elemente lingvistice înscrise generic sub conceptul de marcă.

Pornim de la ideea că universul semnificativ este în mod necesar marcat și că, odată surprinse mărcile, interpretarea universului semnificativ devine posibilă, deoarece mărcile înglobează indicații sau prescripții de interpretare a enunțurilor. Ne întrebăm, în maniera lui Michel Foucault, cum am putea surprinde o intenție pragmatică dacă aceasta n-ar fi marcată vizibil. Pentru ca lucrurile ascunse să ajungă la suprafață, sugerează filosoful francez, este nevoie de o figură vizibilă. „De aceea – citim în *Cuvintele și lucrurile* – chipul lumii e

acoperit de blazoane, de caractere, de cifruri, de cuvinte obscure.[...] Marea oglindă calmă, în adâncul căreia lucrurile se privesc și își trimit, unul altuia, imaginile, în realitate foșnește de vorbe. Reflexele mute sunt dublate de cuvinte care le indică” (Foucault 2008: 69-83).

Mărcile – care fac obiectul studiului nostru – nu sunt altceva decât semne. Orice poate să fie semn cu condiția să fie dat ca atare (după cum știm de la Peirce). Oare atunci când locutorul pronunță ceva, nu se petrece în el ceva? Nu transmite un semn ce devine vector în interpretarea posibilă a mesajului rostit? Îl evocăm aici pe Umberto Eco, potrivit căruia „este semn orice lucru care poate fi considerat drept un substitut semnificativ pentru altceva. Acest altceva nu trebuie în mod necesar să existe și nici nu trebuie să subziste de fapt în momentul în care semnul îl înlocuiește” (Eco 1982: 18). Astfel, mărcile ar urma să fie ceva (orice) din aria de percepție a utilizatorilor unui cod care trimite cu gândul la altceva (iar acest altceva poate să nu fie în aria de percepție a utilizatorilor), dar poate nici să nu mai existe sau chiar nici să nu fi existat vreodată. Mărcile pot aparține oricăruia dintre codurile implicate în construcția discursului.

Referindu-ne la mărci ca indici ai emoțiilor și atitudinilor, avem în vedere ideea de *semnificare emotivă*, propusă de Herman Parret, ca fiind la antipodul *semnificării efective (factice)*. Emoția în sine devine astfel o marcă, un *operator de forță* (Parret 1986: 159) care modifică toate conținuturile.

Preluăm conceptul de marcă pragmatică de la lingvistul Bruce Fraser, care optează pentru această denumire în detrimentul celei de mărci discursive, mai ales pentru acele situații în care mărcile îndeplinesc o funcție pragmatică, și nu una de marcă discursivă. Conceptul de marcă pragmatică ni se pare cu atât mai potrivit pentru necesitățile prezentului demers, deoarece limbajul conversațional abundă în cuvinte scurte precum păi, știi, vreau să spun, ceva de genul acesta. Bruce Fraser pornește de la premisa că „fiecare propoziție are un potențial de a transmite un Mesaj Direct.[...] Pe de o parte, o propoziție encodează un enunț, cel mai probabil complex, care ilustrează o stare de fapt pe care locutorul dorește să o aducă în atenția alocutorului. La acest aspect al sensului propoziției ne referim îndeobște ca fiind «conținutul propozițional» al enunțului. Pe de altă parte, enunțul include și «altceva» (conținut nonpropozițional): mărci ale modalității precum structura declarativă a propoziției și expresii lexicale diferite ca lungime și complexitate” (Fraser 1996: 167; t.n.). În alți termeni, mărcile pragmatice sunt elemente lexicale care și-au pierdut conținutul semantic, însă au dobândit semnificație pragmatică. În plus, mărcile lexicale cu funcție pragmatică „adesea transmit un fascicul de semnale care, în același timp, dau indicații de interpretare a sensului comunicat și semnalează diferite procese intersubiective și cognitive angrenate de performarea lingvistică” (Ștefănescu 2011: 276).

Clasa mărcilor pragmatice include: conectori, particule modale, adverbe modale, interjecții, apelative, semnale tip back-channel (semnale fatice), vocative, conjuncții (și, dar), cuantificatori, intensificatori, mărci ale reformulării. Mărcile pragmatice facilitează sarcina receptorului de a decoda mesajul. Ocurența mărcilor pragmatice exclude alte alternative posibile și ghidează către o interpretare măcar „aproximativă” a semnificațiilor vehiculate prin discurs.

Un subtip al mărcilor pragmatice identificate de noi sunt interjecțiile, mărci ale funcției emotive a limbajului, ce îndeplinesc „funcții pragmatice recurente” (Norrick 2009: 866). În plus, vedem că ceea ce transmite acest tip de marcă este influențat de rostire, precum și de gesturi sau de varii expresii ale feței. Ele pot indica un afect pozitiv sau, dimpotrivă, unul negativ, indicând o proiecție a subiectivității vorbitorului. Funcțiile de mărci pragmatice îndeplinite de interjecții derivă din „caracterul lor de semnale ale afectului”; „ele sunt expresii primare ale

surprizei și emoției” și „par să fie întotdeauna clare pentru interlocutori într-un context concret” (Norrick 2007: 167).

Pe fondul acestor delimitări, am considerat oportun să expunem și anumite aspecte despre mărcile argumentării, plecând de la ideea că pragmatica este o teorie care asumă faptul că „informațiile pertinente pentru înțelegerea enunțurilor în comunicare sunt argumentative și nu informative” (Moeschler/Reboul 1999: 79). Necesitatea studierii mărcilor argumentării alături de cele pragmatice derivă din faptul că argumentarea este „o construcție discursivă dominată de intenționalitate, [...] o construcție discursivă bidimensională intențional (ca susținere și respingere) care vizează convingerea interlocutorului în legătură cu caracterul adevărat sau fals al unei teze [...], este o intervenție pragmatico-intențională, în sensul că probarea (în ordinea raționalității) și aducerea ei la cunoștința interlocutorului (în ordinea discursivității) au întotdeauna o intenție: fie convingerea de caracterul adevărat al unei teze (având ca rezultat susținerea ei), fie convingerea de caracterul fals al tezei (având ca rezultat respingerea ei)” (Sălăvăstru 2003: 28).

Mărcile argumentării constituie un instrument de descifrare a intențiilor afișate deschis din punct de vedere lingvistic de către locutor; în alți termeni, semnalează nivelul de intenționalitate a vorbitorului. Subiacent, mărcile argumentării constituie semnale exterioare după care ne ghidăm atunci când analizăm relațiile pe care se fondează ideile interlocutorilor într-o interacțiune verbală. În cadrul interacțiunilor verbale de tip dialogal, locutorii sunt puși mereu în situația de a crea argumente convingătoare pentru a-și susține ideile sau opiniile proprii sau pentru a le respinge pe cele ale interlocutorilor.

Din perspectiva teoriei relevanței, mărcile sunt privite ca „encodând informație despre tipul de inferență pe care interlocutorul trebuie să îl facă pentru a ajunge la interpretarea unui enunț” (Rouchota 1998: 11; t.n.). În ancadramentele teoriei propuse de Sperber/Wilson (1995), înțelegerea unei exprimări vizează identificarea, între posibilele ei interpretări, a celei pe care enunțiatorul a intenționat să o comunice.

Oferim două din exemplele supuse analizei în acest capitol pentru a surprinde valorile mărcilor pragmatice în contextele lor de ocurență:

A: (râde) deci are cinci jucători ↑ <Î unu și unu> atacanți. normal cî nu poati juca cu toți cinci. ++ și ăsta mai esti un avantaj. că din cauzî cî el a putut rula jucătorii ↑ ++ o dată. când a avut accidentați ↓ a avut pe cine să introducă ↑ asta-i una ↑ doi la mână ↑ când a avut ă ↑ + când a avut steaua meciuri multe. au avut și cupă. au avut și campionat. au avut și cupa uefa. da? deci având multe meciuri ↑ el putea sa ruleze jucătorii. + să-i mai lase o etapă să se odihnească ↑ +++ da' *sincer*. nu știu. nu-i. acum *sincer* depinde ↓ cine știe? până ↑ că mai sînt trei luni până când joacă steaua. nu? ++

B: cari?

A: două luni. două luni. păi în februarie ↑ la-nceputul lu' februarie joacă.

B: nu. la sfârșit. (CLRVA 2005: 78-79).

Marca *sincer* semnalează că mesajul care îi urmează ar putea exprima o incertitudine a locutorului asupra viziunii pe care tocmai a expus-o legată de o eventuală strategie de joc pe care ar fi putut să o adopte antrenorul echipei de fotbal despre care vorbește. O bună cunoaștere a vorbitorului ar putea conține și informația personajul are acest lait-motiv: folosește cuvântul *sincer* și când nu este cazul, doar așa, pentru că i se pare că e o

bună introducere în discurs sau pentru că nu poate scăpa de obiceiul de a-l folosi mereu, când se cuvine și când nu se cuvine.

De asemenea, prezența acestui cuvânt în discursul cuiva poate reprezenta decizia de ultim moment a vorbitorului de a spune deschis care este situația, așa cum o cunoaște el. Ar putea să mai existe și alte explicații pentru folosirea termenului sincer în deschiderea unei aserțiuni, dar este suficient să admitem că nu poate exista doar o singură interpretare a prezenței lui în discurs. Elemente de context – verbal sau nonverbal – ar putea ajuta la descifrarea sensului discursului:

Context: să ne imaginăm că locutorul A rostește cuvântul sincer ridicând din umeri. Aceasta ar marca și în plan nonverbal incertitudinea vorbitorului privind cele rostite.

A: î: i-am făcut analizi zilele trecute ↓ că ți-am zis c-au găsit un copilaș cu streptococ.

B: *ei DOAmne*. ++ așa-i la grădiniță. în mediu` ăla ↑ *doamne iartă-mă* ↓da`=

A: *vai*: da` acuma [de aia-i ↑

B: ești predispus] la toati. și-i suficient unu să aparî cu ceva ↑ că imediat mititeii ⊥ (CLRVAN 2013: 226).

Atunci când locutorul își prezintă enunțarea ca o interjecție, aceasta se manifestă printr-o privire de intenție informativă. Enunțarea se transformă în acest caz într-o reacție emoțională în fața unei experiențe particulare pe care enunțatorul o resimte. Prezența interjecțiilor secundare *ei DOAmne*, *doamne iartă-mă* și a locuțiunii primare *vai* marchează emoții precum teama și îngrijorarea (cu privire la riscul de îmbolnăvire a copilului vorbitorului A). Dacă ar fi să încercăm o transpunere a semnificației acestor mărci în metalimbaj semantic universal, am obține o înlănțuire de tipul „simt ceva rău acum. Vreau să fac ceva în legătură cu asta”.

Capitolul 3 - Paraverbalul în conversație. Mărcile paraverbale - indici ai emoțiilor și atitudinilor. Mărcile paraverbale ale intonației. Mărcile paraverbale ale accentului. Mărcile paraverbale ale pauzei. Mărcile paralingvistice

Caracterul emoțional derivă, pe de o parte, din expresia lingvistică a unei emoții și, pe de altă parte, din manifestări din domeniul paraverbalului sau nonverbalului. Emoția se regăsește și se comunică la toate nivelurile limbii. Poate că adevăratele emoții nu sunt niciodată exprimate, poate că sunt exprimate doar parțial, însă ceea ce un locutor lasă să transpară din enunțurile sale sunt măcar acele emoții care servesc intențiilor sale comunicative. Sunt urmele sau semnăturile pe care enunțatorul le imprimă discursului său și pe care le învestește cu o notă emoțională.

Reperarea mărcilor și a valorilor dobândite de acestea, precum și identificarea emoțiilor sau atitudinilor pe care le semnaleză nu se poate realiza fără a ține seama de componentele de paraverbal care însoțesc orice tip de discurs oral-dialogat. „Interpretarea paraverbalului se face pe aceleași temeuri ca și a nonverbalului: simțim o nuanță de ton în rostirea interlocutorului și o și traducem în verbal, de parcă ne-am zice în gând, cu iuțeala fulgerului «va să zică așa vrea el să-i iau eu spusele!»” (Stoica 2015: 159). Comunicarea paraverbală se manifestă doar concomitent cu comunicarea verbală, aceasta din urmă reprezentând condiția obligatorie de existență a ei.

La nivel paraverbal, marcarea se poate realiza prin intonație sau accent frastic. Elementele paraverbale oferă informații despre stări afective sau psiho-fizice (bucurie, supărare, enervare, nerăbdare, grabă, oboseală), intenții comunicative, atitudinea față de interlocutor (îngăduință, permisivitate, agresivitate, interes, dezinteres). Elementele de prozodie au o importanță crucială în limba vorbită deoarece asigură o nouă dimensiune prin care se transmit subtil „straturi diferențiate de semnificații”, iar, în anumite situații, ele sunt singurele elemente ce ajută la dezambiguizarea structurii discursive și procesului de interpretare (Yang 2006: 265). Și mărcile paraverbale sunt indici de relevanță (Wilson/Wharton 2006); ele ajută la interpretarea enunțurilor stabilind relații inferențiale între propozițiile aparținând unui discurs.

B: [...] vremea_i *FOARTE* rea ↓ ningi di nu știu când ↓ oamenii *NU* pot lucra așa. ș_ am vorbit cu mama ↑ știa c_andrei după școală mergi direct la bibi.” (CLRVA 2005: 122).

Accentul emfatic cade pe adverbul *foarte* ce are rolul de a amplifica starea vremii (rea), precum și pe enunțul negativ. Rostită cu un contur melodic descendent non-terminal, secvența în care este inserat adverbul *foarte* reflectă o atitudine de resemnare a locutorului.

Context: să ne imaginăm că s-ar produce modificări asupra conturului intonațional cu care este rostit enunțul ce conține adverbul *foarte*. Dacă acesta ar fi rostit cu un contur melodic ascendent non-terminal, atunci ar putea reda o atitudine de nemulțumire afișată de vorbitorul B.

Capitolul 4 - Nonverbalul în conversație. Mărcile nonverbale - indici ai emoțiilor și atitudinilor

Comunicarea nu înseamnă doar exprimare orală; „gesturile, mimica, poziția corporală și chiar tăcerea sunt acte de comunicare, vehiculează o semnificație” (Abric 2002: 15). „Dacă admitem că orice comportament într-o interacțiune are valoarea unui mesaj, adică este comunicare, rezultă că, oricât ai încerca, nu poți să nu comunici. Activitate sau inactivitate, cuvinte sau tăcere, toate au valoare de mesaj: îi influențează pe ceilalți și acești ceilalți, la rândul lor, nu pot să nu răspundă la aceste comunicări și astfel comunică și ei” (Watzlawick *et al.* 1967: 48-49; t.n.). „Limbajul trupului este o reflectare exterioară a sentimentelor interioare” (Pease 2007: 64-65), iar indicatorii comportamentali nonverbali sunt foarte importanți în surprinderea unor afecte ale interlocutorilor (*cf.* Peter Collet 2011).

Limbajul nonverbal este foarte important pentru demersul de față, mai cu seamă că „are forță emoțională infinit mai mare decât verbalul și pentru că, în multe cazuri, ajută la dobândirea unei idei cât de cât conturate despre Comunicare[...] prin rezistența în timp a multora dintre elementele care îl construiesc” (Stoica 2015: 155). Limbajul nonverbal folosește la imprimarea propriei subiectivități a enunțiatorilor în conținuturile actelor de comunicare și în raport cu interlocutorii lor. Cuvintele și mișcările se împletesc într-un continuum care este procesul de comunicare.

Totuși, nu putem „citi” adevăratele emoții și atitudini ale locutorilor doar interpretând comportamentul nonverbal al acestora, putem însă „citi” mesajele asociate acestora - „din colțurile gurii ridicate putem «citi» mesajul «simt ceva bun acum», pe când din colțurile gurii coborâte putem «citi» mesajul «simt ceva rău acum»” (Wierzbicka 1999: 174; t.n.).

B: uitați. ((în timpul acesta F îi împletește părul mamei ei)) exemplu (cel mai autentic)

A: ba din contră să ni exploaTEze pînă cînd punim mîinili pã piept↓

B: eXEMplul cel mai# autentic și cel mai# vizibil. de UNde știe copilu ăsta să facă MOAțe. ((A chicotește; B se uită spre F)) de la MAma. ă rezultatul este# invers proporțional. <z adică face și fica mai- maică-sii>. (IVLRA 2002: 30).

În interpretarea acestui exemplu, construim o ipoteză privind mesajul intenționat de către locutor, o aproximare ce se dorește a fi compatibilă cu contextul lingvistic și cel extralingvistic în care s-a realizat rostirea. Așadar, A chicotește primind un contra-exemplu, expresie nonverbală ce ar putea marca mirarea față de acțiunile lui F, iar B se uită spre F care împletește părul lui C, mama sa.

Fără a avea date suplimentare despre cum privește B la F, putem să ne imaginăm mai multe situații și moduri în care această acțiune s-ar produce.

Context 1: locutorul B ar putea să privească spre F cu ochii larg deschiși, ceea ce ar marca admirația, F devenind astfel un exemplu grăitor [există copii care sunt alături de părinți, îi sprijină și nu îi exploatează]: i se citește bunătatea în privire;

Context 2: locutorul B ar putea să se uite cu „ochii rîzând”, amuzat de întreaga situație;

Context 3: locutorul B ar putea să se uite iscoditor la F, pentru a surprinde o reacție a acestuia la cele auzite;

Context 4: locutorul B ar putea să se uite cu invidie la faptul că F știe să facă moațe.

Context 5: să ne imaginăm că aceeași secvență ar fi putut fi rostită făcând cu ochiul, ceea ce ar face ca, în urma procesului de interpretare, să planeze suspiciunea cu privire la valoarea de adevăr a celor rostite și o eventuală complicitate instituită între B și F.

Context 6: locutorul B ar putea privi la F încrețindu-și nasul, ceea ce ar marca antipatia sau dezgustul - încrețirea nasului marchează neplăcerea (eng. *dislike*), antipatia sau dezgustul (cf. Navarro 2008: 201).

Pertinența semantică de la nivelul global al mesajului este afectată prin prezența acestor elemente de limbaj nonverbal. Introducerea unor elemente noi în exercițiile de simulare duce la emergența unui nou mesaj, susceptibil a fi receptat printr-o lecțiune adecvată a noii mărci nonverbale, din a cărei utilizare derivă această nouă relevanță semantică. Discursul nu presupune doar combinarea unor forme, ci structurarea de noi și noi conținuturi. Interlocutorul poate ajunge la o interpretare satisfăcătoare a mesajelor vehiculate, dacă reușește să recupereze acele conținuturi pe care enunțiatorul a intenționat să le transmită.

Concluzii

Rezultatele prezentului demers, întemeiate pe analize efectuate pe eșantioane de limbă română vorbită, confirmă ipoteza că mărcile (verbale, paraverbale, nonverbale) sunt indici ai emoțiilor și atitudinilor.

Prezenta lucrare se înscrie atât în domeniul pragmaticii lingvistice, al retoricii, dar și al semioticii, cu trimiteri la aspecte ce ar putea fi abordate dintr-o perspectivă privilegiată, aceea a psihologiei afective, prin aceea că este focalizată pe segmente ce constituie obiect de studiu al disciplinelor menționate – mărci pragmatice, mărci argumentative, mărci paraverbale și nonverbale – privite ca mărci ale subiectivității, care indică relațiile ce se stabilesc între vorbitori, precum și gradul de intenționalitate al acestora.

Demersul la care ne-am angajat a avut ca punct de plecare tendințele recente din domeniul pragmaticii care urmăresc surprinderea și analizarea mărcilor, privite din dublă perspectivă, ca indici ai emoțiilor și atitudinilor locutorilor sau ca elemente ce leagă și ordonează secvențe de discurs. În urma consultării literaturii de specialitate și a apelului la corpusurile de limbă română vorbită, am constatat că frecvența utilizării mărcilor tinde să fie mai ridicată în registrul de limbă informal, de unde a derivat și interesul nostru pentru realizarea unui studiu fundamentat pe eșantioane de conversație spontană. Domeniul de cercetare fiind cel al conversațiilor spontane, ne-am referit la mărci verbale, clasă în care am inclus mărcile pragmatice, mărcile argumentării și mărcile relevanței ca fiind inerente tipului de discurs analizat, la mărci paraverbale, care însoțesc în mod obligatoriu orice tip de mesaj rostit și care marchează suplimentar conținuturile vehiculate și la mărci nonverbale, pentru că sensurile sunt obținute și printr-un ansamblu de gesturi și posturi, ce au un rol inferențial deosebit de important. Ceea ce a polarizat interesul nostru sunt tocmai aceste mărci care reflectă componenta intersubiectivă a comunicării orale și care servesc la observarea afectelor vorbitorilor angajați în interacțiuni verbale dialogate.

În primul rând, lucrarea de față își propune să evidențieze și să inventarieze tipurile și funcțiile acelor elemente lingvistice cunoscute în literatura de specialitate sub denotația de mărci, convocând repere de ordin teoretic publicate în țară și în străinătate, și să ofere o serie de aplicații practice realizate pe excerpte din corpusurile de limbă română vorbită publicate în România după anul 2002. Potrivit acestei intenții, am tratat aspecte ce țin de analiza discursului și dimensiunile acestuia (enunțare, modalizare, argumentare), reliefând natura particulară a discursului oral-dialogat. În materialul bibliografic consultat, regăsim opinii care converg spre aceeași concluzie, că mărcile sunt mecanisme, care, în virtutea sensului lor, indică tipul de proces inferențial prin care un enunț trebuie să treacă pentru a obține relevanța optimă, diminuând astfel eforturile de interpretare depuse de interlocutori. De fapt, plasându-ne în ancadramentele teoriei relevanței, am insistat asupra ideii că mărcile, impun constrângeri de relevanță asupra interpretării enunțurilor, ele constituind cheia de descifrare a conținuturilor vehiculate în cadrul actului conversațional. Subiacent, am inclus și argumentativitatea înscrisă în limbă a conectorilor și mărcilor, adică elemente ce țin de utilizarea corectă și pertinentă a limbajului. Perspectiva adoptată reflectă faptul că locutorul și interlocutorul sunt angajați activ, în baza unui principiu de cooperare, în construirea semnificației enunțurilor.

Totodată, am investigat conceptul de marcă, privită ca semn, invocând autori-reper din domeniul analizei discursului, semioticii și pragmaticii lingvistice. Intenția noastră a fost să demonstrăm că, în afară de rolul pragmatic sau argumentativ pe care îl îndeplinesc, mărcile sunt indici ai emoțiilor și atitudinilor protagoniștilor actului conversațional. Altfel spus, mărcile funcționează nu doar ca mărci propoziționale, ci sunt mărci ale subiectivității, ele relevând intențiile potențial-comunicative ale vorbitorilor.

Așa cum am putut observa în urma analizelor realizate în corpul lucrării, anumite mărci verbale precum *cică* (marca reflectă o detașare din partea locutorului, acesta neasumându-și responsabilitatea pentru ceea ce enunță) sau *oh, vai, aoleu* (mărci ce semnalează emoții și atitudini cu polaritate pozitivă sau negativă, precum empatia, surpriza plăcută vs. neplăcută, ușurarea vs. furia, mulțumirea vs. nemulțumirea, bucuria, șocul), *cu siguranță, în opinia mea, sincer* (mărci ce designează judecățile sau atitudinile locutorului în raport cu mesajul exprimat), alături de mărci paraverbale și nonverbale, redau emoții și atitudini ale actanților comunicării. Ținând seama de aspectele tratate, concluzionăm, într-o primă etapă, în maniera propusă de către Luminița Hoarță

Cărăușu, că mărcile „reunesc toate elementele lingvistice care stabilesc și asigură schimburile de replici într-o conversație naturală spontană” (Cărăușu 2008: 61).

În al doilea rând, am propus un model de analiză, care, de altfel, reprezintă partea originală a acestei lucrări, și care presupune exerciții de simulare pentru a observa ce se întâmplă cu o anumită marcă dacă ar fi folosită în contexte diferite, la care să concure elemente de nonverbal și paraverbal. În urma acestor exerciții am observat că pertinența semantică de la nivelul global al mesajului este afectată prin prezența elementelor de limbaj paraverbal și nonverbal. Introducerea unor elemente noi în exercițiile de simulare duce la emergența unui nou mesaj, susceptibil a fi receptat printr-o lecțiune adecvată a noii mărci, din a cărei utilizare derivă această nouă pertinență semantică. Prin analiză am identificat și evidențiat câteva aspecte posibil de înglobat în inventarul indicilor de identitate ai conversațiilor spontane. Considerăm că modelul propus poate fi extins și asupra cuvintelor *descriptive*, ce leagă sentimente de gânduri, care ar reflecta poate mai bine „urmele” de ordin afectiv imprimate de interlocutori în enunț.

Din analiza întreprinsă, reținem faptul că notația conversațională nu oferă încă o imagine precisă a articulării sintactice și pragmatice a conversațiilor spontane și că elementele de nonverbal sunt slab reprezentate în corpusurile de limbă română vorbită supuse analizei. Un paliativ la această chestiune ar putea fi realizarea unor înregistrări video care să fixeze elementele contextuale și situaționale ale actelor conversaționale. Astfel de înregistrări ar trebui să fie realizate cu mai multe camere simultan, pentru a capta elementele de context nonverbal în globalitatea lor și nu doar dintr-o singură perspectivă. Analiza ar putea fi făcută luând în calcul toate perspectivele asupra contextului și, deci, toate influențele pe care acesta le va fi avut asupra participanților la interlocuție.

Este meritoriu faptul că sub egida Institutului de Cercetări pentru Inteligența Artificială (ICIA) și a Institutului de Informatică Teoretică – Iași (IIT) (ambele aflate în subordinea Academiei Române) s-a demarat un program intitulat CoRoLa² (Corpusul computațional de referință pentru limba română contemporană) ce va cuprinde o colecție de texte (scrise și orale) de dimensiuni foarte mari, adnotate cu metainformații (dată, autor etc.) și cu date lingvistice (părți de vorbire, categorii gramaticale, dependențe sintactice etc.).

Achiesăm la această inițiativă, deoarece considerăm că stocarea corpusurilor de limbă română vorbită actuală ar trebui să se facă și în format digital, pentru a permite transcrierea lor cu ajutorul analizelor spectrografice, oferind astfel posibilitatea valorificării unei mai mari diversități de situații de comunicare și, de ce nu, posibilitatea, de exemplu, a studierii amplitudinii vocii în momentul rostirii unor expresii lingvistice. Propunem acest instrument de lucru pentru viitoare demersuri, deoarece considerăm că ar fi interesant de observat, de pildă, o spectrogramă a modulațiilor vocilor participanților la actele de comunicare în momentul rostirii unor mărci ai emoțiilor și atitudinilor, dar și efectele produse de ocurența unor mărci nonverbale în timpul schimbului verbal.

² <http://www.racai.ro/research-activities/corola-program-prioritar-al-academiei-romane/>

Bibliografia generală a lucrării

Izvoare

- CLRVA 2005: Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Editura Cermi, Iași, 2005.
- CLRVAN 2013: Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.
- CORV 2002: Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, Editura Oscar Print, București, 2002.
- IVLRA 2002: Liliana Ionescu Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română vorbită actuală: corpus (selectiv): schiță de tipologie*, Editura Universității din București, București, 2002.
- ROVA 2011: (coord.) Laurenția Dascălu Jinga, *Româna vorbită actuală (ROVA): corpus și studii*, Editura Academiei Române, București, 2011.

Dicționare

- DEP 1999: Jacques Moeschler, Anne Reboul, Dicționar enciclopedic de pragmatică, traducere de Carmen Vlad, Liana Pop, Editura Echinocțiu, Cluj, 1999.
- DȘL 1997: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997.
- NDEȘL: Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, în colaborare cu Marielle Abroux, Dominique Bassano, Georges Boulakia, Michel de Fornel, Philippe Roussin, Tzetan Todorov, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu, Editura Babel, București, 1996.

Bibliografie

- Abric 2002: Jean-Claude Abric, *Psihologia comunicării. Teorii și metode*. Traducere de Luminița și Florin Botoșineanu, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Ameka 1992: Felix Ameka, „Interjections: the universal yet neglected part of speech”, in *Journal of Pragmatics* 18 (1992), 101-118.
- Andersen 1998: Gisle Andersen, „The pragmatic marker like from a relevance-theoretic perspective”, in (edit.) Andreas H. Jucker, Yael Ziv, *Discourse markers: descriptions and theory*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998.
- Anscombe/Ducrot 1988: Jean-Claude Anscombe, Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue* (2e édition), Pierre Mardaga, Éditeur, Liege, Bruxelles, 1988.

- Ardeleanu *et alii* 2007: Sanda-Maria Ardeleanu, Raluca-Nicoleta Balațchi, Ioana-Crina Coroi, Nicoleta Loredana Moroșan, *Perspectives discursives: concepts et corpus*, avec la contribution de Dominique Maingueneau, Editura Casa editorială Demiurg, Iași, 2007.
- Aristotel 2004: Aristotel, *Retorica*. Traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, Editura Iri, București, 2004.
- Bally 1965: Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française* (quatrième édition), Francke, Bern, 1965.
- Beaugrande/Dressler 1981: Robert Beaugrande, Wolfgang Dressler, *Introduction to text linguistics*, Longman, London, 1981.
- Bejan 2004: Petru Bejan, *Hermeneutica prejudecăților*, Editura Fundației Axis, Iași, 2004.
- Benveniste 1970: Émile Benveniste, „L'appareil formel de l'énonciation”, in *Langages*, 5 (17), 1970: 12-18.
- Benveniste 2000: Émile Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, vol I-II. Traducere de Lucia Magdalena Dumitru, Editura Teora, București, 2000.
- Bidu-Vrânceanu *et alii* 2001: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București 2001.
- Blakemore 1987: Diane Blakemore, *Semantic Constraints on Relevance*, Basil Blackwell, Oxford, 1987.
- Blakemore 2002: Diane Blakemore, *Relevance and linguistic meaning. The semantics and pragmatics of discourse markers*, Cambridge University Press, 2002.
- Buchanan 1938: Scott Buchanan, *The doctrine of signatures: a defense of theory in medicine*, Kegan Paul, Trench, Trunner & Co. Ltd., London, 1938.
- Carpov 1973: Maria Carпов, „Modalitatea și substanța ca noțiuni sistematice ale discursului”, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, volumul XXIV, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Iași, 1973: 89-92.
- Cărăușu 2003: Luminița Hoarță Cărăușu, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Editura Cermi, Iași, 2003.
- Cărăușu 2007: Luminița Hoarță Cărăușu, *Dinamica morfosintaxei și pragmaticii limbii române actuale*, Editura Cermi, Iași, 2007.
- Cărăușu 2008: Luminița Hoarță Cărăușu, *Teorii și practici ale comunicării*, Editura Cermi, Iași, 2008.
- Charaudeau 2005: Patrick Charaudeau, *Les médias et l'information. L'impossible transparence du discours*, De Boeck, Bruxelles, 2005.
- Chelcea 2004: Septimiu Chelcea (coord.), *Comunicarea nonverbală în spațiul public: studii, cercetări, aplicații*, Editura Tritonic, București, 2004.
- Coan 2010: James A. Coan, „What We Talk About When We Talk About Emotion”, in *Emotion Review*, Vol. 2, No. 3 (July 2010) 292–293.
- Collet 2011: Peter Collet, *Cartea gesturilor: cum putem citi gândurile oamenilor din acțiunile lor*. Traducere din engleză de Alexandra Borș, ediția a II-a, Editura Trei, București, 2011.
- Costandache 1994: G.G. Costandache, *Raționalitate, limbaj, decizie*. Selecția, traducerea și notele G.G. Costandache, Editura Tehnică, București, 1994.
- Coșeriu 1995: Eugenio Coșeriu, *Introducere în lingvistică*. Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga; cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura Echinoc, Cluj, 1995.

- Coșeriu 2009: Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său: studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.
- Coșeriu/Geckler 2016: Eugeniu Coșeriu, Horst Geckler, *Orientări în semantica structurală*. Traducere din limba engleză, notă preliminară, comentarii și postfață de Cristinel Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016.
- Cristea/Cuniță 1983: Teodora Cristea, Alexandra Cuniță, *Enonciation et contrastivité*, Universitatea din București, 1983.
- Cvasnii Cătănescu 2006: Maria Cvasnii Cătănescu, *Retică publicistică: de la paratext la text*, Editura Universității din București, București, 2006.
- Dascălu Jinga 2001: *Melodia vorbirii în limba română*, Editura Univers Enciclopedic, București 2001.
- Dascălu Jinga 2002: Laurenția Dascălu Jinga, „Specificul limbii române reflectat în intonația vorbirii”, în *Conferințele Academiei Române, Ciclu limbă română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor*, Editura Academiei Române, București, 2002.
- Dascălu Jinga 2006: Laurenția Dascălu Jinga, *Pauzele și întreruperile în conversația românească actuală*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- Dragoș 1998: Elena Dragoș, „Valențe pragmatice ale retoricii și valențe retorice ale pragmaticii”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XLIX, nr. 1-2, Editura Academiei Române, București, 1998, 143-149.
- Dragoș 2000: Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000.
- Ducrot 1980 a: Oswald Ducrot, *Les mots du discours*, Les editions de Minuit, Paris, 1980.
- Ducrot 1980 b: Oswald Ducrot, *Les échelles argumentatives*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1980.
- Ducrot 2004: Oswald Ducrot, *Argumentation rhétorique et argumentation linguistique*, in textes réunis par Marianne Doury et Sophie Moirand, *L'argumentation aujourd'hui. Positions théoriques en confrontation*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 2004, 17-34.
- Dumistrăcel 2006: Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic din perspectiva stilurilor funcționale*, Editura Institutul European, Iași, 2006.
- Ekman 1992: Paul Ekman, „An Argument for Basic Emotions”, in *Cognition and Emotion*, 1992, 6 (3/4), 169-200.
- Eco 1982: Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*. Traducere de Anca Giurescu și Cezar Radu, postafață și note de Cezar Radu, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
- Eco 2003: Umberto Eco, *O teorie a semioticii*. Traducere din engleză de Cezar Radu și Costin Popescu, Editura Meridiane, București, 2003.
- Eco 2008: Umberto Eco, *A spune cam același lucru: experiențe de traducere*. Traducere de Laszlo Alexandru, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Ferréol/Jucquois 2005: Gilles Ferréol, Guy Jucquois (coord.), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*. Traducere de Nadia Farcaș, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Fludernik 1993: Monika Fludernik, *The Fictions of Language and the Languages of Fiction. The Linguistic Representation of Speech and Consciousness*, Routledge, London and NY, 1993.
- Foucault 2008: Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*. Traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Editura RAO, București, 2008.
- Fraser 1996: Bruce Fraser, „Pragmatic Markers”, in *Pragmatics*, vol. 6:2, 1996, 167-190.

- Frunză 2007: Monica Frunză, *De l'argumentation à la persuasion dans le discours publicitaire français*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.
- GALR 2008 I: *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
- GALR 2008: *Gramatica limbii române*, II. *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
- Gherasim 1997: Paula Gherasim, *Semiotica modalităților: o analiză contrastivă româno-franceză*, Casa editorială Demiurg, Iași, 1997.
- Goffman 2003: Erving Goffman, *Viața cotidiană ca spectacol*. Traducere de Simona Drăgan și Laura Albulescu, prefață de Lazăr Vlăsceanu, Editura comunicare.ro, București, 2003.
- Ghido 2003: Diana Ghido, „Mărci paralingvistice și rolul lor conversațional”, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, 40-71.
- Ghiga 1999: Georgeta Ghiga, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, Editura Alcris, București, 1999.
- Greimas 1976: A.J. Greimas, „Pour une théorie des modalités”, in *Langages*, 10 (43), 1976: 90-107.
- Greimas/Courtés 1993: A.J. Greimas, Joseph Courtés, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Hachette, Paris, 1993.
- Grize 2004: Jean-Blaize Grize, „Le point de vue de la logique naturelle: démontrer, prouver, argumenter”, in textes réunis par Marianne Doury et Sophie Moirand, *L'argumentation aujourd'hui. Positions théorique en confrontation*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 2004, 35-44.
- Grize/Piéraut-Le Bonniec 1991: Jean Blaise Grize, Gilberte Piéraut-Le Bonniec, „Logique naturelle et la construction des propriétés des objets”, in *L'année psychologique*, 91 (1), 1991: 103-120.
- Harris 1952: Zelig S. Harris, „Discourse analysis”, in *Language*, 28 (1), 1952: 1-30.
- Ionescu-Ruxăndoiu 1999: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația: structuri și strategii: sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*. Ediția a II-a (revăzută), Editura All Educational, București, 1999.
- Izard 2010: Carroll E. Izard, „The Many Meanings/Aspects of Emotion: Definitions, Functions, Activation, and Regulation”, in *Emotion Review*, Vol. 2, No. 4 (October 2010) 363–370.
- Jakobson 1966: Roman Jakobson, „Closing statement: Linguistics and Poetics”, in *Style in language*, edited by Thomas A. Sebeok, the M.I.T. Press Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts, 1966.
- Johansson/Suomela-Salmi 2011: Marjut Johansson, Eija Suomela-Salmi, „Énonciation: French pragmatic approach(es)”, in Jan Zienkowski, Jan-Ola Östman, Jef Verschueren (ed.), *Discursive Pragmatics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2011.
- Jucker/Smith 1998: Andreas H. Jucker, Sara W. Smith, „And people just you know like 'wow'. Discourse markers as negotiating strategies”, in (edit.) Andreas H. Jucker, Yael Ziv, *Discourse markers: descriptions and theory*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998.
- Kant 1994: Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*. Traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, Editura Iri, București, 1994.
- Kerbrat-Orecchioni 1996: Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Seuil, Paris, 1996.
- Kerbrat-Orecchioni 1999: Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Armand Colin, Paris, 1999.

- Lo Cascio 2002: Vincenzo Lo Cascio, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*. Traducere: Doina Condrea-Derer, Alina Gabriela-Sauciuc, Editura Merea Press, București, 2002.
- Lohisse 2002: Jean Lohisse, *Comunicarea: de la transmiterea mecanică la interacțiune*. Traducere de Gabriela Scurtu Ilovan, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Maingueneau 1976: Dominique Maingueneau, *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours*, Librairie Hachette, Paris, 1976.
- Maingueneau 2007: Dominique Maingueneau, *Analiza textelor de comunicare*. Traducere de Mariana Șovea, Editura Institutul European, Iași, 2007.
- Manu-Magda 2003: Margareta Manu-Magda, „Expresii ale mobilizării și demobilizării verbale în dialogul social românesc”, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, 73-95.
- Markel 1995: Norman Markel, „Semiotic Psychology: Speech as an Index of Emotions and Attitudes”, in *Semiotica*, vol. 104, nr. 1/2, 1995, 67-80.
- Metzeltin 2011: Michael Metzeltin, *Gramatică explicativă a limbilor romanice. Sintaxă și semantică*. Text adăugit și definitivat de autor după traducerea în limba română de Dinu Moscal, postfață: Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011.
- Moeschler/Reboul 1999: Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Traducere și prefață: Carmen Vlad, Liana Pop, Editura Echinoc, Cluj, 1999.
- Mucchielli 2002: Alex Mucchielli, *Arta de a influența: analiza tehnicilor de comunicare*. Traducere din limba franceză de Mihaela Calcan, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Navarro 2008: Joe Navarro with Marvin Karlins, *What every body is saying: an ex-FBI agent's guide to speed-reading people*, 1st ed., Harper Collins Publishers, New York, 2008.
- Navarro 2011: Joe Navarro with Toni Sciarra Poynter, *Louder than words: take your career from average to exceptional with the hidden power of nonverbal intelligence*, 1st ed., Harper Collins Publishers, New York, 2011.
- Norrick 2007: Neal R. Norrick, „Discussion article: Pragmatic markers, interjections and discourse”, in *Catalan Journal of Linguistics*, 6, 2007, 159-168.
- Norrick 2009: Neal R. Norrick, „Interjections as pragmatic markers”, in *Journal of Pragmatics*, 41 (2009), 866-891.
- Parret 1976: Herman Parret, „La pragmatique des modalités”, in *Langages*, 10 (43), 1976: 47-63.
- Parret 1983: Herman Parret, „La mise en discours en tant que déictisation et modalisation”, in *Langages*, 18, nr. 70, 1983, 83-97.
- Parret 1986: Herman Parret, *Les passions: essai sur la mise en discours de la subjectivité*, Editions Mardaga, Bruxelles, 1986.
- Pease 1997: Allan Pease, *Limbajul trupului. Cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*. Traducerea de Alexandru Szabo, Editura Polimark, București, 1997.
- Pease 2007: Allan Pease, *Întrebările sunt, de fapt, răspunsuri*, ediția a II-a revizuită. Traducere din limba engleză de Lucian Popescu, Editura Curtea Veche, București, 2007.
- Perelman/Tyteca 2012: Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca, *Tratat de argumentare. Noua retorică*. Traducere și indecși de Aurelia Stoica, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2012.

- Plett 1983: Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text: semiotică, lingvistică, retorică*. Traducere de Speranța Stănescu, Editura Univers, București, 1983.
- Pop 2003: Liana Pop, „«Așa-i, nu-i așa?» De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare”, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, 239-261.
- Popescu 2003: Mihaela Popescu, „Aspecte ale dezacordului în comunicarea orală”, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coordonatoare), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, 228-239.
- Preston 2009: Ivan Preston, „Understanding Communication Research Findings”, in *Journal of Consumer Affairs*, v. 43, no. 1, 2009, 170-173.
- Reboul/Moeschler 2001: Anne Reboul, Jacques Moeschler, *Pragmatica, azi. O nouă știință a comunicării*. Traducere din limba franceză: Liana Pop, Editura Echinoc, Cluj, 2001.
- Ricoeur 1984: Paul Ricoeur, *Metafora vie*. Traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1984.
- Rouchota 1998: Villy Rouchota, „Connectives, coherence and relevance”, in (eds.) Villy Rouchota, Andreas H. Jucker, *Current issues in relevance theory*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998, 11-57.
- Rouchota/Jucker 1998: (eds.) Villy Rouchota, Andreas H. Jucker, *Current issues in relevance theory*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998.
- Roventă-Frumușani 2000: Daniela Roventă-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, București, 2000.
- Roventă-Frumușani 2004: Daniela Roventă-Frumușani, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004.
- Sauciuc 2003: Gabriela-Alina Sauciuc, „Interjecția vai în limba română vorbită”, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, 262-280.
- Saussure 1922: Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bailly et Albert Sechehaye, avec la collaboration de Albert Riedlinger, 2-ème édition, Payot, Paris, 1922.
- Sălăvăstru 2003: Constantin Sălăvăstru, *Teoria și practica argumentării*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Săvulescu 2004: Silvia Săvulescu, *Retorică și teoria argumentării*, Editura comunicare.ro, București, 2004.
- Schiffirin 1987: Deborah Schiffirin, *Discourse markers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Schiffirin 1994: Deborah Schiffirin, *Approaches to discourse*, Blackwell, Oxford UK&Cambridge USA, 1994.
- Schippel 2002: Larisa Schippel, „Limba vorbită”, în Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (ed.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. I-II, Leipziger Universitätsverlag, 2002.
- Sperber 1995: Dan Sperber, „How do we communicate?”, in John Brockman & Katinka Matson (eds.), *How things are: A science toolkit for the mind*, New York, Morrow, 1995, 191-199.
- Sperber/Wilson 1995: Dan Sperber, Deirdre Wilson, *Relevance: communication and cognition*, second edition, Blackwell Publishing, Oxford UK, Cambridge USA, 1995.
- Stati 1995: Sorin Stati, „Éléments pour une théorie de l'argumentation”, in *Revue roumaine de linguistique*, XL, 1-3, Editura Academiei Române, București, 1995, 117-121.
- Stoica 2000: Dan Stoica, *Logică și limbaj: instanțieri în spațiul cultural francez*. Studiu introductiv: „O problemă deschisă...” de Maria Carpov, Editura Edit Dan, Iași, 2000.

- Stoica 2004: Dan Stoica, *Comunicare publică. Relații publice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004.
- Stoica 2015: Dan S. Stoica, *Limba, discurs, comunicare: eseuri la temă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015.
- Stubbs 1983: Michael Stubbs, *Discourse analysis*, the University of Chicago Press, Chicago, 1983.
- Șerbănescu 2002: Andra Șerbănescu, *Întrebarea. Teorie și practică*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Ștefănescu 1998: Ariadna Ștefănescu, „Rolul inferențial al conectorilor pragmatici și efectele lor discursive”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XLIX, nr. 1-2, Editura Academiei Române, București, 1998, 327-337.
- Ștefănescu 2007: Ariadna Ștefănescu, *Conectori pragmatici*, Editura Universității din București, București, 2007.
- Ștefănescu 2011: Ariadna Ștefănescu, „Marcatorii discursivi în narațiunea conversațională: un studiu de caz”, în Laurenția Dascălu Jinga (coordonator), *Româna vorbită actuală (ROVA): corpus și studii*, Editura Academiei Române, București, 2011.
- Ștefănescu 2008: Loara Ștefănescu, *Retorica argumentării în discursul politic contemporan*, Editura Universității din București, București, 2008.
- Todorov 1970: Tzvetan Todorov, „Problèmes de l'énonciation”, in *Langages*, 5 (17), 1970: 3-11.
- Travis 2006: Catherine E. Travis, „The natural semantic metalanguage approach to discourse markers”, in Kerstin Fischer (ed.), *Approaches to discourse particles*, Elsevier, Oxford, 2006.
- Turculeț 2002: Adrian Turculeț, „Tipuri de texte orale”, în Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (ed.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. I-II, Leipziger Universitätsverlag, 2002.
- Tuțescu 1998: Mariana Tuțescu, *L'argumentation. Introduction à l'étude du discours*, Editura Universității din București, București, 1998.
- Țuțui 2009: Viorel Țuțui, „Teoria relevanței cognitive în comunicare: o analiză critică”, in *Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza*. Secțiunea Științe ale Comunicării, tom 2, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2009.
- Vidal 1998: Victoria Escandell-Vidal, „Intonation and procedural encoding: the case of Spanish interrogatives”, in (edit.) Villy Rouchota, Andreas H. Jucker, *Current issues in relevance theory*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998, 11-57.
- Vion 2004: Robert Vion, „Modalités, modalisations et discours représentés”, in *Langages*, 38 (156), 2004: 96-110.
- Watzlawick *et al.* 1967: Paul Watzlawick, Janet Helmick Beavin, Don D. Jackson, *Pragmatics of Human Communication. A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*, W. W. Norton&Company, New York, London, 1967.
- Wierzbicka 1999: Anna Wierzbicka, *Emotions across languages and cultures: diversity and universals*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Wierzbicka 2010: Anna Wierzbicka, „On Emotions and on Definitions: A Response to Izard”, in *Emotion Review*, vol. 2, no. 4, 2010, 379-380.
- Wilson/Wharton 2006: Deirdre Wilson, Tim Wharton, *Relevance and prosody*, in „*Journal of pragmatics*” 38: 1559-1579.

Yang 2006: Li-chiung Yang, „Integrating prosodic and contextual cues in the interpretation of discourse markers”, in Kerstin Fischer (ed.), *Approaches to discourse particles*, Elsevier, Oxford, 2006.

Zafiu 2003: Rodica Zafiu, „Valori argumentative în conversația spontană”, în Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (coord.), *Dialogul în româna vorbită*, Editura Oscar Print, București, 2003, 149-166.

Bibliografie online

Vion 2012: Robert Vion, *La modalisation: un mode paradoxal de prise en charge*, în „Filologia e Linguística Portuguesa”, 14 (2), 2012: 203-224 - <http://www.fflch.usp.br/dlcv/lport/flp/images/arquivos/FLP14-2/Vion.pdf> .

Wilson/Sperber 1993: Deirdre Wilson, Dan Sperber, *Linguistic form and relevance*, în „Lingua”, 90, 1993, 1-25
<http://dan.sperber.fr/wp-content/uploads/2009/09/Linguistic-form-and-relevance.pdf> .
<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/49.pdf>.

<http://www.dstoica.ro/wp-content/uploads/2011/09/Despre-ce-este-vorba.pdf>.

<http://www.racai.ro/research-activities/corola-program-prioritar-al-academiei-romane/>.